

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
ZESPÓŁ REALIZACJI 00 - 503 W A R S Z A W A
BADAŃ 621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17 TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET: <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/169/167/96

LEWICA - CENTRUM - PRAWICA ANALIZA SAMOIDENTYFIKACJI POLITYCZNEJ POLAKÓW

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LISTOPAD '96

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Rozróżnianiu przez Polaków terminów „prawica” i „lewica” wciąż jeszcze towarzyszy zamęt pojęciowy. W naszych warunkach, jak można sądzić, deklaracje lewicowości i prawicowości tylko w niewielkim stopniu są związane z tradycyjnym rozumieniem tych pojęć w naukach politycznych. Szczególnie dotyczy to wymiaru ekonomicznego tych poglądów. Niemniej jednak ten rodzaj deklaracji wydaje się istotnym wskaźnikiem postaw politycznych, szczególnie silnie związanym z postrzeganiem podziałów wywodzących się z przeszłości. Począwszy od połowy 1990 roku niemal we wszystkich comiesięcznych badaniach CBOS respondenci określali swoje poglądy polityczne posługując się siedmiopunktową skalą od lewicowości do prawicowości. W ubiegłym roku opublikowaliśmy wyniki analizy długofalowych trendów w poglądach politycznych deklarowanych przez polskie społeczeństwo w pierwszych latach transformacji ustrojowej (1990-1995)¹. Obecnie interesuje nas, jakim zmianom podlega samoidentyfikacja Polaków przed wyborami parlamentarnymi ‘97².

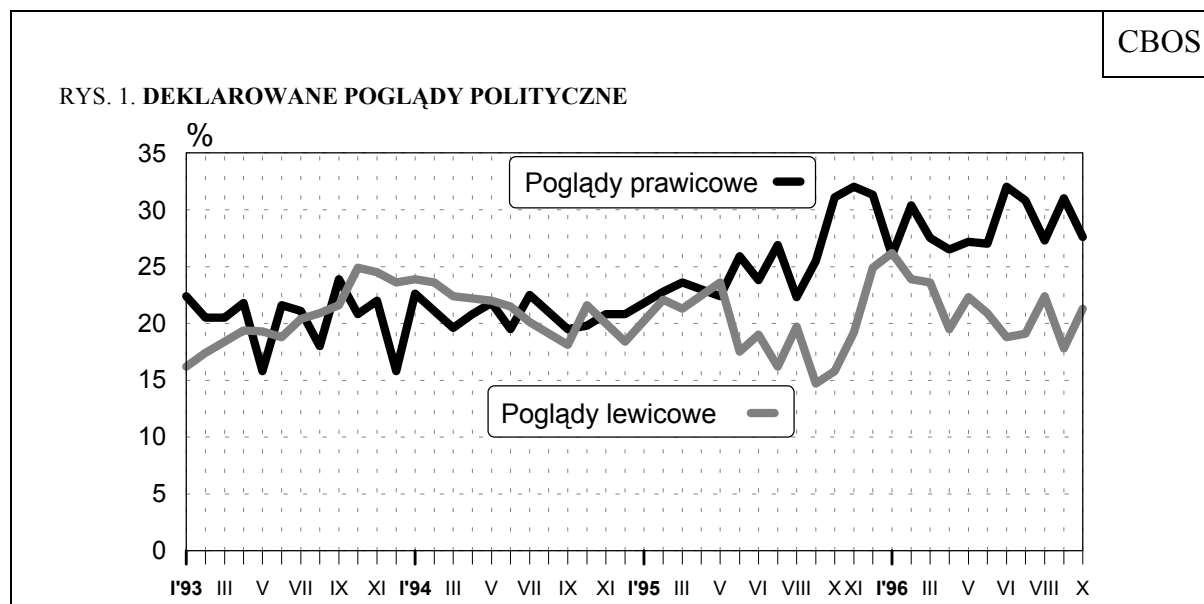
W początkowym okresie transformacji w deklaracjach politycznych respondentów poglądy prawicowe przeważały nad lewicowymi. Przed wyborami parlamentarnymi ‘93 rysowała się tendencja do systematycznego wzrostu liczby osób identyfikujących się z lewicą. Jednak lata rządów koalicji SLD-PSL obniżyły nieco popularność poglądów lewicowych, przy stabilizacji wskazań prawicowych. W połowie roku 1995 odnotowaliśmy ponowny wzrost odsetka deklaracji prawicowych, nie było jednak wiadomo, jak dalece jest to trwała tendencja. Obecnie możemy powiedzieć, że trend ten się utrzymał przynosząc w następnym roku w poglądach Polaków wyraźną przewagę opcji prawicowej nad lewicową.

¹ Zob. komunikat CBOS „Zmiany w deklaracjach politycznych Polaków w ciągu ostatnich pięciu lat”, sierpień ‘95.

² W tekście wykorzystano wyniki badań CBOS przeprowadzonych od września ‘95 do października ‘96.

POGODA DLA PRAWICY

W ciągu ostatniego roku w politycznych deklaracjach Polaków trzeba przede wszystkim zauważyć niespotykaną w dotychczasowym przebiegu transformacji ustrojowej polaryzację poglądów. Szczególne jej nasilenie zaobserwowaliśmy w czasie kampanii przed wyborami prezydenckimi i bezpośrednio po niej.

W okresie kampanii prezydenckiej, między końcem sierpnia a początkiem listopada '95, odsetek osób deklarujących poglądy prawicowe wzrósł o 9 punktów, sięgając niemal jednej trzeciej (32%) ogółu ankietowanych. Równie wielką popularnością poglądy prawicowe cieszyły się tylko na początku okresu transformacji, w kwietniu '91. Podobną tendencję odnotowaliśmy w przypadku poglądów lewicowych, z tym że ich wzrost zaczął się miesiąc później i trwał dłużej, bo aż do stycznia '96. Odsetek deklaracji lewicowych wzrósł w tym okresie o 12 punktów, również sięgając najwyższego wskaźnika w całym sześcioleciu (podobnie wysoki odsetek deklaracji lewicowych zdarzył się jedynie w październiku '93, bezpośrednio po sukcesie wyborczym SLD i PSL). Tak długi okres wzrostu popularności poglądów lewicowych był zapewne związany z „wydłużeniem” kampanii prezydenckiej, na co złożyły się najpierw zarzuty stawiane jednemu z kandydatów, a później tzw. sprawa Oleksego. Zjawiska tak spektakularnej polaryzacji poglądów politycznych nie odnotowaliśmy w przypadku żadnej z kampanii wyborczych odbywających się w latach 1990-1995.

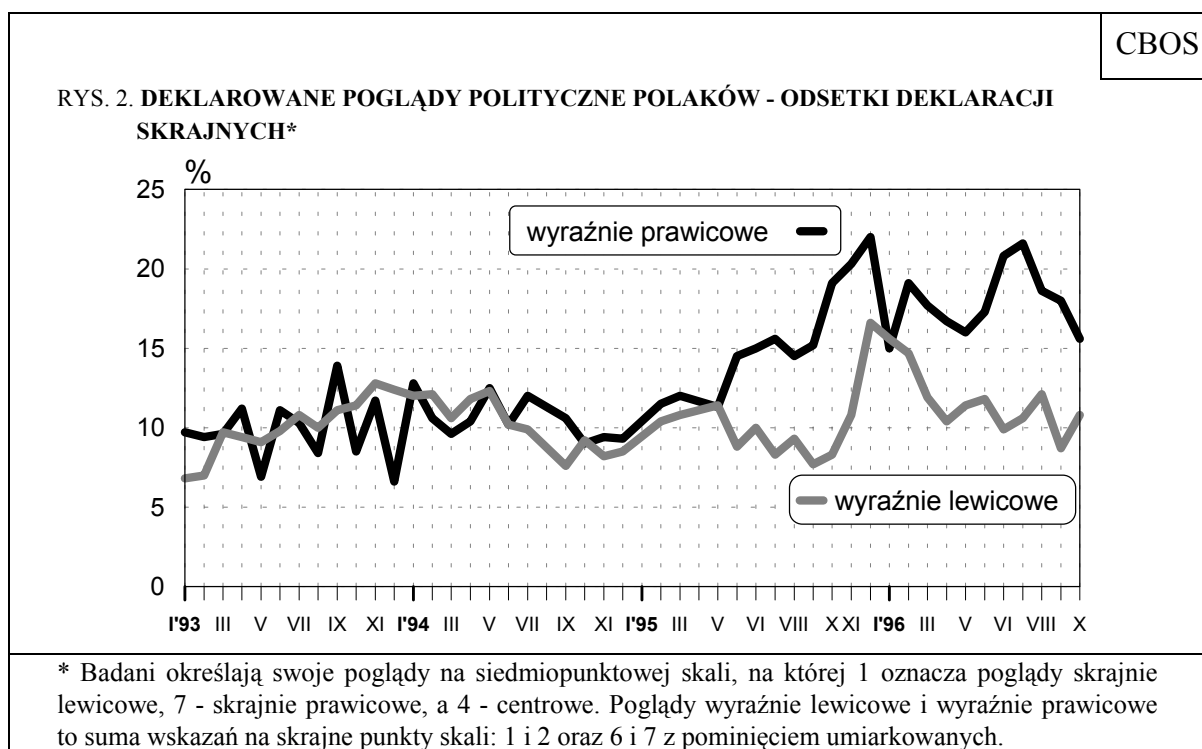
Między listopadem '95 a styczniem '96 spadła liczba osób utożsamiających się z prawicą przy znacznym wzroście odsetka deklaracji lewicowych. Można więc powiedzieć, że wydarzenia polityczne z tego okresu, w tym szczególnie wysuwanie zarzutów wobec Aleksandra Kwaśniewskiego związane z jego wykształceniem, a potem jeszcze poważniejsza - jak się wydaje - sprawa domniemanego szpiegostwa Józefa Oleksego, nie wpłynęły na wzrost liczby osób o poglądach prawicowych. Jest prawdopodobne, że w początkowej fazie strona stawiająca oskarżenia i ujawniająca różne fakty straciła popularność, gdyż - mówiąc metaforycznie - została potraktowana tak jak posłaniec przynoszący złe wieści. Natomiast rosnący odsetek sympatyków lewicy może świadczyć o tym, że pewna część społeczeństwa utożsamiała się z nią jako ze stroną atakowaną.

Początkowi tzw. sprawy Oleksego (grudzień '95 - styczeń '96) towarzyszył więc zwiększony sceptycyzm polityczny (niewielki przyrost deklaracji centrowych oraz „trudno powiedzieć”), niezbyt duży wzrost poparcia dla strony oskarżanej oraz spadek popularności strony oskarżającej. Jednak następne miesiące przyniosły nowe fakty, wypowiedzi i działania polityczne podejmowane przez strony toczących się sporów, które spowodowały powrót do stanu wyraźnej polaryzacji poglądów politycznych polskiego społeczeństwa. Między styczniem a kwietniem '96 odsetek osób o poglądach lewicowych obniżył się o 5 punktów, choć zatrzymał się na poziomie nieco wyższym niż przed rozpoczęciem kampanii wyborczej. Mimo że w stosunku do wskazań z okresu kampanii zmniejszyła się również popularność poglądów prawicowych, to jednak skala tendencji spadkowej była mniejsza niż w przypadku deklaracji lewicowych. Odsetek osób identyfikujących się z prawicą również ustabilizował się na poziomie wyższym niż bezpośrednio przed zmaganiem przedwyborczymi. W toku kampanii prezydenckiej '95 i wszystkich późniejszych wydarzeń nastąpiło wyraźne ożywienie starych podziałów politycznych, nadanie im nowego ducha i nowego dynamizmu. Można postawić tezę, że wzbudzone podczas wyborów prezydenckich emocje polityczne - co szczególnie dotyczy zwolenników prawicy - utrzymały się i w późniejszym okresie, przynosząc wyraźną przewagę deklaracji prawicowych nad lewicowymi.

W 1996 roku przewaga ta utrzymuje się oscylując w granicach 5 - 13 punktów. W ciągu ostatniego półrocza poglądy lewicowe deklarowało średnio 20% ankietowanych,

natomiast prawicowe - przeciętnie 29%. Wielkość deklaracji prawicowych jest obecnie porównywalna z najlepszym dotychczas okresem dla prawicy - początkiem procesu transformacji (październik '90 - maj '91). Natomiast odsetki deklaracji lewicowych - poza okresem „wydłużonej” kampanii wyborczej - wahają się mniej więcej na podobnym poziomie od lipca '94 i są podobne do notowań bezpośrednio sprzed wyborów '93, które doprowadziły do zwycięstwa SLD i PSL.

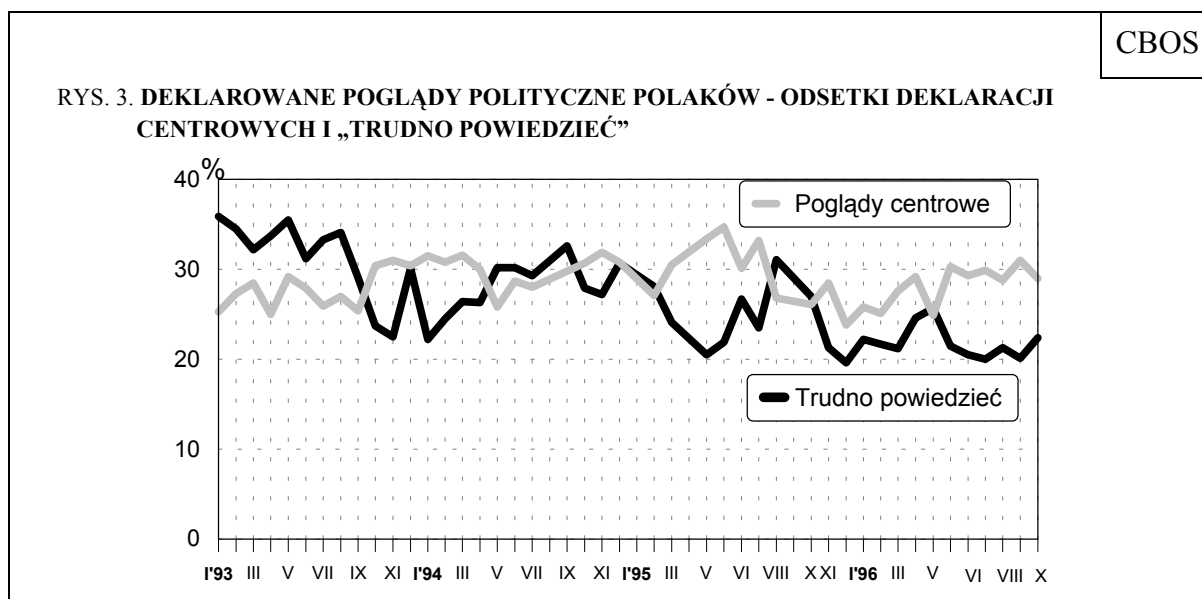
O wzroście popularności opcji politycznej określanej mianem prawicowej świadczy również fakt, że osoby deklarujące poglądy prawicowe czynią to w bardziej zdecydowany sposób niż identyfikujący się z lewicą.

W ciągu ostatniego półrocza odsetek zdecydowanych deklaracji prawicowych był najwyższy od roku 1990 i wynosił przeciętnie 18%, tj. około dwóch trzecich ogółu wskazań prawicowych. Najwyraźniejszy wzrost skrajnych deklaracji prawicowych nastąpił między październikiem '94 a grudniem '95 i sięgnął rzędu 12 punktów procentowych.

Bardziej powściągliwi w swych deklaracjach są natomiast badani o poglądach lewicowych. W ostatnim półroczu odsetek zdecydowanych deklaracji lewicowych wyniósł średnio 11%, czyli nieco ponad połowę ogółu wskazań na tę opcję polityczną.

Jeśli chodzi o poglądy centrowe, to od kilku miesięcy utrzymują się na podobnym poziomie - około 30% deklaracji. Warto zauważyć, że w okresie kampanii wyborczej '95 nastąpił wyraźny spadek deklaracji „trudno powiedzieć”, co odnotowaliśmy również w czasie wyborów parlamentarnych '93 i co jest - jak się wydaje - typowe dla okresu wyborczego, w którym poglądy polityczne społeczeństwa stają się wyrazistsze.

Jest to tym bardziej interesujące, że obecnie odsetek braku odpowiedzi pozostaje na poziomie zbliżonym do okresu kampanii wyborczej i jest to poziom najniższy dla całego okresu 1990-1996. Może to świadczyć o sile polaryzacji politycznej polskiego społeczeństwa. Jest też prawdopodobne, że pewna krystalizacja sytuacji po prawej stronie sceny politycznej i powstanie znaczących ugrupowań, które nie istniały przed wyborami '93 (AW „S” i ROP), sprawiają, iż ludziom łatwiej jest określić swoje poglądy polityczne.

PRZED WYBORAMI PARLAMENTARNYMI -

PORÓWNANIE DEKLARACJI POLITYCZNYCH Z 1993 I Z 1996 ROKU

W okresie bezpośrednio poprzedzającym ostatnie wybory do parlamentu, czyli wiosną i latem '93, w deklaracjach politycznych Polaków rysowała się tendencja do systematycznego wzrostu liczby respondentów o poglądach lewicowych, przy stabilizacji (zmiany w granicach 9 punktów, średnia około 19%) odsetka osób o orientacji prawicowej. Zjawisku temu

towarzyszył wzrost akceptacji udziału SLD w rządzie, co skonstatowano w badaniach CBOS wiosną '93³. Tę tendencję poprzedził okres pewnego krótkotrwałego kryzysu tożsamości politycznej Polaków, w którym spadały odsetki deklaracji zarówno lewicowych, jak i prawicowych, natomiast rosła liczba osób o orientacji centrowej oraz wybierających odpowiedź „trudno powiedzieć”. Można przypuszczać, że w tym okresie następowało przewartościowanie dotychczasowego stosunku części polskiego społeczeństwa do utożsamianej z SLD lewicy⁴, skutkujące zarysowaniem się wkrótce potem w miarę stabilnego trendu wzrostowego tej opcji politycznej.

Obecnie - rok przed wyborami - można zauważyć wyraźną mobilizację zwolenników prawej strony sceny politycznej przy utrzymującym się na nie najniższym poziomie odsetku deklaracji lewicowych. W tym kontekście interesujące wydaje się prześledzenie, jakich grup społecznych owe zmiany dotyczą w największym stopniu, kto w ostatnim okresie najradzykalniej zmienił poglądy polityczne.

W okresie kampanii prezydenckiej największy przyrost deklaracji lewicowych (rzędu 17 punktów) odnotowaliśmy wśród najmłodszych respondentów, którzy nie przekroczyli 24 roku życia. Można sądzić, że obietnice wyborcze kandydata lewicy bardzo silnie oddziaływały na tę grupę wyborców. Jednak już między marcem a kwietniem br. odsetek ten równie wyraźnie spadł i w porównaniu z innymi grupami wieku jest obecnie najniższy. O ile jeszcze na początku roku deklaracje wskazań lewicowych i prawicowych pozostawały w grupie najmłodszych Polaków mniej więcej na takim samym poziomie, to w ciągu ostatnich pięciu miesięcy utrzymuje się wyraźna przewaga poglądów prawicowych, sięgająca obecnie 13 punktów procentowych. Poglądy prawicowe przeważają nad lewicowymi we wszystkich grupach wieku, choć w różnym stopniu. Najmniejsza przewaga jest wśród badanych w wieku od 45 do 54 lat, natomiast ponownie zwiększa się w grupie respondentów starszych (55-64 lata), a jeszcze bardziej wśród najstarszych (powyżej 65 roku życia).

³ Por. komunikat CBOS „Lewica - prawica - rząd”, maj '93.

⁴ Szerzej na ten temat patrz Krzysztof Pankowski „Od lewicowości zawstydzonej do prawicowości zagrożonej - zmiany w deklaracjach politycznych Polaków w ciągu ostatnich pięciu lat” [w:] „Politicus”, Biuletyn Instytutu Studiów Politycznych PAN, nr 1-2/1995.

W stosunku do okresu poprzedzającego wybory parlamentarne '93 częstość deklaracji prawicowych najbardziej wzrosła wśród najmłodszych respondentów (około 12 punktów), w najmniejszym stopniu zaś wśród badanych w wieku 45-54 lata (około 6 punktów). Natomiast poglądy lewicowe - mimo wahań - generalnie utrzymują się cały czas na tym samym poziomie, choć różnym dla poszczególnych grup wieku.

W ciągu ostatniego roku odnotowaliśmy wyraźny przyrost deklaracji prawicowych wśród osób z wyższym wykształceniem, co jest szczególnie widoczne ze względu na jednoczesny niewielki spadek wśród nich popularności lewicy. Od pięciu miesięcy wśród najbardziej wykształconych Polaków odsetek deklaracji prawicowych przekracza 41%, podczas gdy deklaracje lewicowe wahają się w granicach 27%. Na początku roku '93 sytuacja w tej grupie była zupełnie inna - kilkupunktową przewagę miały poglądy lewicowe. Dość wyraźną obecnie przewagę deklaracji prawicowych można zauważyć również wśród osób z wykształceniem średnim, w pozostałych grupach jest ona niewielka.

Wzrost popularności prawicy jest też bardzo wyraźny wśród mieszkańców największych aglomeracji. Choć tendencje prawicowe dominowały w tej grupie nawet na początku roku '93, to jednak wówczas różnica była rzędu kilku punktów, obecnie zaś wynosi niemal 20 punktów procentowych. Mieszkańcy średnich i dużych miast deklarowali wówczas poglądy lewicowe równie często lub nieco częściej niż prawicowe. Obecnie zaś większy jest odsetek deklaracji prawicowych, szczególnie dotyczy to dużych miast (od 101 do 500 tys. ludności). Wśród mieszkańców wsi poglądy prawicowe mają niewielką przewagę; przed poprzednimi wyborami parlamentarnymi równie nieznaczną przewagę miały poglądy lewicowe.

W grupach społeczno-zawodowych w sposób najbardziej spektakularny zmieniły się deklaracje polityczne kadry kierowniczej i inteligencji oraz uczniów i studentów. W obu tych grupach przed trzema laty więcej było osób deklarujących poglądy lewicowe niż prawicowe, obecnie zaś przewaga deklaracji prawicowych sięgnęła ponad 20 punktów procentowych. Nieco mniejsza jest dominacja deklaracji prawicowych wśród prywatnych przedsiębiorców, jednak w tej grupie ta tendencja utrzymywała się niezmiennie przez cały analizowany okres. Wskazania prawicowe przeważają obecnie, choć w mniejszej skali, również wśród robotników wykwalifikowanych, pracowników umysłowych niższego szczebla i fizyczno-

-umysłowych, a także emerytów i rencistów. Jedynie wśród rolników, podobnie jak trzy lata temu, minimalną przewagę zyskują poglądy lewicowe nad prawicowymi, jednak w tej grupie najwięcej osób nie potrafi określić się politycznie.

Częstość prawicowo-lewicowych deklaracji jest silnie związana z udziałem w praktykach religijnych. Wśród osób, które uczestniczą w nich kilka razy w tygodniu, przewaga poglądów prawicowych sięgająca w okresie wiosny i lata '93 około 10 punktów obecnie wzrosła do ponad 30 punktów. W mniejszej skali dotyczy to również osób biorących udział w praktykach religijnych raz w tygodniu; kilkupunktowa różnica z roku '93 obecnie powiększyła się do około 15 punktów. Natomiast wśród osób nie uczestniczących w praktykach religijnych przewagę ciągle mają (w podobnym stopniu jak trzy lata temu) poglądy lewicowe.

Mniejsze niż można by się spodziewać są natomiast różnice w poglądach politycznych w zależności od poziomu życia materialnego. Przewaga prawicy nad lewicą stosunkowo najbardziej wyraźnie zaznacza się wśród osób negatywnie oceniających warunki życia swojej rodziny, w mniejszym stopniu dotyczy to respondentów żyjących w średnich warunkach finansowych, w jeszcze mniejszym zaś badanych oceniających, iż żyje im się dobrze.

Podsumowując można stwierdzić, że obecnie poglądy polityczne Polaków najsilniej różnicuje częstość praktyk religijnych, a w mniejszym stopniu - również miejsce zamieszkania oraz wykształcenie.

DEKLARACJE POLITYCZNE WŚRÓD ELEKTORATÓW PARTYJNYCH

Wśród potencjalnych elektoratów partyjnych, czyli osób, które deklarują, że w najbliższych wyborach będą głosować na poszczególne ugrupowania, poglądy prawicowe najczęściej deklarują sympatycy Akcji Wyborczej „Solidarność”, Unii Wolności oraz ROP. Jest warte podkreślenia, że Unia Wolności, jeśli weźmiemy pod uwagę poglądy jej elektoratu, jawi się wyraźnie jako ugrupowanie prawicowe obok lokowanych zwykle po tej stronie sceny politycznej AW „S” i ROP. Deklaracje prawicowe dominują również wśród zwolenników UPR i Bloku dla Polski, natomiast centrowe - wśród potencjalnych wyborców PSL i UP. Interesujące, że wśród wyborców UP mimo wyraźnie lewicowego, jeśli chodzi o program,

charakteru tej partii minimalnie większą popularność mają jednak poglądy określone jako prawicowe. Potwierdza to tezę, iż o lewicowo-prawicowych deklaracjach politycznych Polaków decyduje nie tyle program ugrupowania czy też tradycyjne desygnaty związane z tymi pojęciami, ile skojarzenia wywodzące się z przeszłości oraz czynniki, które można by określić jako kulturowo-obyczajowe. Jedynym ugrupowaniem, którego zwolennicy w większości deklarują lewicowość swoich poglądów politycznych, jest SLD.

ODPOWIEDZI OSÓB, KTÓRE DEKLARUJĄ UDZIAŁ W WYBORACH DO PARLAMENTU (N=724)

Tabela 1 w procentach

Poglądy polityczne wśród elektoratów poszczególnych partii politycznych (październik '96)	w procentach			
	lewicowe	centrowe	prawicowe	Trudno powiedzieć
AW „Solidarność”	2	23	63	12
UW	14	25	61	0
ROP	6	24	60	10
UPR	6	26	42	26
NChD Blok dla Polski	5	30	37	28
PSL	16	41	24	19
UP	18	41	22	19
SLD	67	18	8	7

O odnowieniu dawnych podziałów podczas ostatnich wyborów prezydenckich i pokrywaniu się ich z prawicowo-lewicowymi deklaracjami Polaków świadczy fakt, iż niemal wszyscy respondenci o poglądach lewicowych oddali swój głos na Aleksandra Kwaśniewskiego. Podobnego wyboru dokonało niemal dwie trzecie osób deklarujących swoją przynależność do politycznego centrum. Natomiast wśród badanych o poglądach prawicowych ponad trzy czwarte głosowało na Lecha Wałęsę, a tylko co piąty na Kwaśniewskiego.

ODPOWIEDZI OSÓB, KTÓRE BRAŁY UDZIAŁ W II TURZE WYBORÓW PREZYDENCKICH (N-855)

Tabela 2 w procentach

Na kogo głosował(a) Pan(i) w czasie II tury wyborów prezydenckich?	Deklarowane poglądy		
	lewicowe	centrowe	prawicowe
Na Aleksandra Kwaśniewskiego	96	65	19
Na Lecha Wałęsę	4	30	79
Odmowa odpowiedzi	0	5	2
	100	100	100

V Cramera = 0,43

Osoby o poglądach lewicowych z pewnością nie będą głosować na Blok dla Polski, ROP i AW „S”. Natomiast dla badanych identyfikujących się z prawicą główną antypatią polityczną pozostaje SLD - ponad trzy czwarte z nich na pewno nie będzie głosować na to ugrupowanie. Mniejszy elektorat negatywny ma w tej grupie PSL, dwie piąte respondentów o prawicowych poglądach z pewnością nie odda swojego głosu na tę partię.

ODPOWIEDZI OSÓB, KTÓRE DEKLARUJĄ UDZIAŁ W WYBORACH DO PARLAMENTU (N-716)

Tabela 3

w procentach

Elektoraty negatywne w zależności od poglądów politycznych* (październik '96)			
	lewicowe	centrowe	prawicowe
NChD Blok dla Polski	65	35	25
ROP	54	29	20
AW „Solidarność”	51	33	13
UPR	34	37	34
UW	19	21	26
PSL	12	21	40
SLD	12	36	78
UP	9	25	25
Trudno powiedzieć	6	1	2

*Według odpowiedzi na pytanie: „Na które z tych partii na pewno nie głosował(a)by Pan(i)?” Badani mogli wskazać najwyżej trzy partie.

W ciągu ostatniego roku nastąpiła znaczna polaryzacja poglądów politycznych polskiego społeczeństwa. Nie oznacza to zaniku opcji centrowej, ale przede wszystkim zmniejszenie się odsetka osób nie umiejących określić swoich poglądów.

Utrzymuje się wyraźna przewaga (w granicach 8-9 punktów procentowych) deklaracji prawicowych nad lewicowymi. W stosunku do okresu sprzed poprzednich wyborów parlamentarnych (początek roku '93) lewica odnotowała największe straty w grupach aktywnych politycznie - wśród osób z wyższym wykształceniem, mieszkańców największych miast oraz ludzi młodych (do 24 roku życia), a w grupach społeczno-zawodowych wśród kadry kierowniczej i inteligencji oraz uczniów i studentów. Ponieważ deklaracje lewicowości ciągle w znacznym stopniu pozostają zbieżne z chęcią głosowania na SLD, nie jest to najlepszy prognostyk dla tego ugrupowania.